

УДК [377.035:316.46]:331.54

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2022.36.11554>

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анна Жукова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, UA-79005
annetta000@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7292-1605>*

Розглянуто сучасні підходи та концепції до формування лідерської компетенції у студентів закладів фахової передвищої освіти як однієї із ключових компетенцій, яка потрібна для професійного становлення та кар'єрного зростання. У праці надано визначення таким основним поняттям, як «лідер», «компетенція» та «лідерська компетенція студента». Визначено, що процес формування лідерських компетенцій у закладах фахової передвищої освіти повинен відбуватися протягом усього періоду навчання в освітньому закладі, а також під час виховної роботи зі студентами, бути змістовним та системним. Охарактеризовано головні види навчальної діяльності, під час використання яких відбувається формування лідерських компетенцій у студентів, зокрема індивідуальне навчання та організаційне. Доведено, що використання традиційних підходів до навчання не спроможне забезпечити ефективний розвиток лідерських компетенцій у студентів, а тому варто застосовувати нестандартні, інноваційні та творчі методи навчання. Щодо формування лідерських компетенцій під час виховної роботи зі студентами, то зроблено висновок, що виховна робота є ефективним та дієвим засобом для розвитку особистостей студентів, їх лідерських здібностей, якостей та розкриття лідерського потенціалу. З огляду на це визначено, що студентів потрібно залучати до участі в роботі органів студентського самоврядування, до участі в різноманітних конкурсах, олімпіадах, у роботі волонтерських організацій, секцій, гуртків, а також дискусіях та обговореннях. Адже саме ці види діяльності спроможні розкрити лідерський потенціал майбутніх фахівців, розвинути їх особистісні й лідерські якості, сформувати кваліфікованих фахівців-лідерів, здатних змінити суспільство на краще.

Ключові слова: лідер, лідерські компетенції, заклади фахової передвищої освіти, майбутні фахівці.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах стрімкого розвитку суспільства, науки і техніки виникає потреба у кваліфікованих, цілеспрямованих, ерудованих та ефективних фахівцях-

лідерах, які мають добре розвинені організаторські здібності, внутрішні прагнення до соціальної активності, готові до тривалої та напруженої роботи заради створення сприятливих умов для подальшого розвитку, а також здатні об'єднати навколо себе людей для досягнення поставлених цілей. Заклади фахової передвищої освіти є тими навчальними закладами, де має активно відбуватися процес підготовки майбутніх фахівців-лідерів та формування у них лідерських компетенцій. Відповідно до державної програми розвитку закладів фахової передвищої освіти, у цих закладах майбутні фахівці повинні набути здатність ефективно реагувати на світову тенденцію переходу від індустріальної моделі розвитку до інформаційної, яка спричинює зміни змісту, мети, завдань та функцій діяльності сучасного фахівця. А це потребує належної підготовки фахівця-професіонала, який, окрім фахової підготовки, повинен володіти розвиненими лідерськими компетенціями та якостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування лідерських компетенцій привертає увагу досить значної кількості як вітчизняних, так й іноземних дослідників. Зокрема, над вивченням різних аспектів лідерства працювали такі вчені, як Б. Паригін, Г. Андреева, Є. Кузьмін, Л. Карамушка, А. Петровський, І. Кон, Р. Стогділл та ін. Дослідженнями лідерських якостей представників дитячих та юнацьких колективів займалися І. Волков, Л. Артемова, А. Залужний, Г. Драгунова, В. Мороз, Я. Коломінський та ін. Дослідженням процесу формування лідерських компетенцій у закладах фахової передвищої освіти займаються такі науковці, як В. Стрельников, Л. Лебедик, З. Гапонюк, О. Романовський, Б. Луценко, В. Михайличенко та ін. Проте пропри значну кількість публікацій, що присвячені проблемам формування лідерських компетенцій, питанню дослідження цього процесу у фахових закладах передвищої освіти приділяється недостатньо уваги у науковій літературі, що й зумовило вибір саме цієї теми для дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні сучасних концепцій та підходів до формування лідерської компетенції у закладах фахової вищої освіти. Ця мета передбачає виконання таких завдань: 1) дати визначення поняттям «лідер», «компетенція» та «лідерська компетенція студента»; 2) виокремити особливості процесу формування лідерських компетенцій у закладах фахової передвищої освіти; 3) охарактеризувати основні сучасні підходи та концепції до формування лідерських компетенцій у закладах фахової передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розпочнемо із розгляду понять, які є ключовими для нашого дослідження, зокрема, «лідер», «компетенція», а також «лідерська компетенція студента».

Завдяки аналізу наукової літератури виявлено, що сьогодні немає єдиних загальноприйнятих визначень вищенаведеним поняттям, а тому у межах цього дослідження ми будемо дотримуватися таких поглядів на ці поняття: лідер – це командний гравець, який володіє широким комплексом знань, умінь, навичок та характеристик, в основі яких лежить здатність до колективної взаємодії. Щодо визначення поняття «компетенція», то погоджуємося з О. С. Лаврук та вважаємо, що компетенції – це умовна сукупність здібностей та особистісних характеристик людини, що обумовлюють її поведінку за фіксованих зовнішніх умов, а також сприяють виконанню організаційних завдань та функцій. Складовими елементами компетенцій є навички, знання, здібності, зусилля в досягненні цілей та стереотипи поведінки [10]. Стосовно поняття «лідерська компетенція студента», то вважаємо, що лідерська компетенція виражається у здатності студента помічати найменші ознаки змін та передбачати тенденції, які тільки виникають, швидко реагувати на зміни та проявляти гнучкість з метою пристосування до нових вимог середовища, а також узгоджувати власні потреби й цінності з потребами та цінностями інших людей з метою злагодженої й ефективної діяльності.

Процес формування лідерських компетенцій у студентів фахових передвищих закладів повинен бути системним, безперервним та цілеспрямованим, він має відбуватися протягом усього періоду навчання як на аудиторних, так і на позааудиторних заняттях, а також у процесі виховної роботи [6, с. 21].

Так, формування лідерських компетенцій під час навчальної діяльності студентів, на наш погляд, має відбуватися шляхом застосування у навчальному процесі нестандартних, творчих та інноваційних методів навчання. Як зазначають В. Стрельніков та Л. Лебедик, одним із дієвих методів навчання є організаційне навчання, що сприяє високій ефективності діяльності студентів. Тут йдеться не просто про отримання нової інформації, а про навчання на основі цієї інформації та її використання у нових ситуаціях [9, с. 39].

Крім того, науковці В. Стрельніков та Л. Лебедик стверджують, що для того, щоб оволодіти новими вміннями, що пов'язані з формуванням лідерських навичок, зокрема, навичок прийняття рішень, планування, навичок суто професійної компетентності та вирішення конфліктів, майбутнім фахівцям у закладах фахової передвищої освіти потрібна система цілеспрямованого навчання лідерству. Адже без безперервного навчання лідерству майбутні лідери будуть неспроможні функціонувати в системі, що спирається на наділення їх владою [5, с. 46].

Велика роль на сучасному етапі відводиться також індивідуальному навчанню студентів у закладах фахової передвищої освіти, яке є однією із

найважливіших частин формування лідерських компетенцій майбутніх фахівців, оскільки вміння колективу або команди складаються з умінь окремих фахівців та не перевищують їх. Відповідно, якщо лідери не навчаються, то й колектив не може вчитися. Насамперед в індивідуальному навчанні повинні формуватися такі навички майбутніх лідерів, що засвідчують оволодіння ними лідерськими навичками стосовно самих себе, приміром, визначити рівні своєї влади, кидати виклик прийнятим обмеженням, а також співпрацювати заради успіху [5, с. 46].

Погоджуємося із В. Ю. Стрельниковим, І. С. Сметаною та В. М. Солодовниковим, що висока ефективність навчання полягає в передаванні знань, заохоченні до діалогу, запитань і дискусій [8, с. 76]. З огляду на це ефективним є також застосування діалогічного та проблемного стилю викладання, різноманітних форм роботи проблемно-пошукових та дослідницьких методів навчання, а також забезпечення психологічного комфорту та створення ситуацій успіху у навчанні у закладах фахової передвищої освіти.

Варто зазначити, що важливим та необхідним сьогодні є включення в освітній процес таких інтерактивних форм навчання, як психологічні тренінги, що помітно впливає на розвиток професійних та особистісних якостей майбутнього фахівця [3, с. 36]. Тренінг впливає на становлення особистості майбутнього фахівця з позицій досвіду лідерства й професійного досвіду, створює необхідні умови для набуття сукупності різноманітних навичок, умінь, установок, знань та якостей, що уможливають виконання майбутніми спеціалістами лідерських обов'язків у різних сферах діяльності. Як доводять науковці та Ю. Швалб і Н. Євдокімова, тренінг спроможний вирішувати ті завдання, які традиційні засоби й форми підготовки неможливо вирішити [1].

До завдань, які виконує тренінг, можна віднести: формування лідерського світогляду на основі аналізу та вивчення теоретичних азів сучасної лідерської парадигми й практичного досвіду вітчизняних і світових лідерів; розвиток лідерських компетенцій та якостей, спрямованих на підвищення ефективності професійної діяльності; формування чіткої, активної та небайдужої позиції у розв'язанні різноманітних проблем суспільного, професійного та особистого характеру; вироблення стійкої мотивації та стимулювання прагнення до лідерства; сприяння розвитку оптимістичного сприйняття навколишньої дійсності, а також стійкості у важких стресових і кризових ситуаціях; формування й закріплення позитивного досвіду лідерської поведінки та взаємодії з іншими людьми [4].

Щодо виховної роботи у закладах фахової передвищої освіти у процесі формування лідерських компетенцій майбутніх фахівців, то вона відіграє значущу роль. У процесі виховної роботи зі студентами потрібно

розширювати чимало можливостей для самореалізації студентів, а тому забезпечувати роботу позанавчальних об'єднань за інтересами, наприклад, організувати діяльність інтелектуальних, творчих, спортивних гуртків, волонтерських об'єднань, різноманітних секцій, де студенти зможуть самовдосконалюватися, розвивати свої здібності, а також розкрити свій лідерський потенціал.

У процесі виховної роботи зі студентами закладів фахової передвищої освіти для розвитку їх лідерських компетенцій особливу увагу звертають на розвиток органів студентського самоврядування. Адже робота у системі студентського самоврядування розвиває у студентів самоповагу, збагачує вмінням робити свідомий самостійний вибір на основі всебічної поінформованості та нести за нього відповідальність, надає можливість молодим людям аналізувати й шукати шляхи розв'язання актуальних проблем сучасної молоді, створювати й реалізовувати на практиці нові проекти, а також розвивати свої лідерські здібності та вільно висловлювати свої погляди й думки з приводу тих чи інших питань [7; 2].

Більш того, студентське самоврядування створює зовсім новий стиль спілкування між працівниками фахового закладу передвищої освіти та студентами. Під час цього спілкування простежується взаємна повага, уважне сприйняття думок і побажань один одного, відкрите обговорення спільних проблем та спільне знаходження шляхів їх розв'язання, що призводить до демократичного прийняття рішень [2]. Отже, органи студентського самоврядування ефективно співпрацюють з педагогічним колективом, а це створює творчу атмосферу у навчальному закладі та відкриває можливості для формування лідерської компетенції студентів та розвитку їх лідерських якостей і здібностей.

Велике значення для формування лідерських компетенцій у студентів закладів фахової передвищої освіти відіграє сьогодні проектна діяльність, що полягає в участі студентів у різноманітних конкурсах грантів для обдарованої молоді, різноманітних конкурсах, конференціях та обговореннях. Така діяльність розвиває у студентів цілеспрямованість, амбітність, прагнення до перемоги, націленість на позитивний результат та реалізацію власних соціально важливих ініціатив, виявляє їх лідерські можливості та спонукає до постійного саморозвитку.

Висновки з нашого дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, з огляду на проведене дослідження, можемо стверджувати, що формування лідерських компетенцій у студентів закладів фахової передвищої освіти є важливим та необхідним викликом сьогодення, адже лідерські компетенції є важливим компонентом професійних компетенцій сучасного фахівця. Визначено, що процес формування лідерських компетенцій має відбуватися цілеспрямовано та систематично

протягом усього періоду навчального та виховного процесів у закладі освіти. Формування лідерських компетенцій під час навчальної діяльності студентів повинне відбуватися шляхом використання нестандартних, творчих та інноваційних методів навчання, тренінгів тощо. А формування лідерських компетенцій під час виховного процесу у закладі фахової передвищої освіти передбачає залучення студентів до студентського самоврядування, різноманітних гуртків та секцій, волонтерських об'єднань. До перспектив подальших наукових розвідок порушеної проблеми варто зачислити питання розробки практичних рекомендацій для формування лідерських компетенцій у закладах фахової передвищої освіти.

1. Євдокімова Н. О., Швалб Ю. М. Навчальний тренінг як технологія підготовки фахівця у вищому навчальному закладі. Наук. вісник Миколаїв. держ. інституту імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. праць. Т. 2. Вип. 7. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського. 2011. С. 121–128.

2. Єрохіна Н., Матвієнко В. Студентське самоврядування – школа формування лідера. URL : http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/4947/5/studenske_samovryaduvannya.pdf (дата звернення: 05.04.2022).

3. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Альохіна Н. В. Формування лідерських якостей студентів на основі інноваційних методів навчання. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. 2016. № 7. С. 34–37.

4. Карманенко В. Педагогічні умови формування лідерських якостей у студентів економічних університетів. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11633/1/Karmanenko.pdf> (дата звернення: 05.04.2022).

5. Лебедик Л. В., Стрельніков В. Ю. Формування лідерських якостей у майбутніх офіцерів Національної гвардії України. Теорія і практика управління соціальними системами. 2021. № 3. С. 40–49.

6. Мухіна К. А., Денисенко Я. А., Штученко І. Є. Психологічні засади формування лідерських якостей студентів. Психологічний інструментарій розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика: матер. наук.-практ. конф. 17 жовтня 2019 р. : за заг. ред. Романовського О. Г. Харків : НТУ «ХПІ», 2019. С. 21–22.

7. Савицька Т. В., Іотова І. Н., Маджар Н. М. Особливості формування особистості лідера в студентському колективі. URL : http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/13658/1/Savicka_Osoblivosti_formuvannya.pdf (дата звернення: 08.10.2021).

8. Стрельніков В. Ю., Сметана І. С., Солодовник В. М. Навчання лідерству майбутніх фахівців у лісовому коледжі. Імідж сучасного педагога. 2022. № 1 (202). С. 74–78.

9. Стрельніков В., Лебедик Л. Формування лідерських навичок майбутніх фахівців у закладах вищої і фахової передвищої освіти. Гуманізація навчально-виховного процесу. 2021. №1 (100). С. 34–44.

10. Яценко О. М., Горбунов М. П. Формування лідерських якостей майбутніх менеджерів у процесі професійної підготовки : монографія. Харків, 2018. 250 с.

Стаття: надійшла до редколегії 09.03.2022

доопрацьована 18.03.2022

прийнята до друку 20.03.2022

MODERN CONCEPTS AND APPROACHES TO THE FORMATION OF LEADERSHIP COMPETENCE IN THE INSTITUTIONS OF PROFESSIONAL PREHIGHER EDUCATION

Anna Zhukova

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005
annetta000@gmail.com*

The article considers modern approaches and concepts to the formation of student leadership competence in the institutions of professional pre-higher education as one of the key competencies necessary for professional development and career growth. The paper defines such basic concepts as «leader», «competence» and «student leadership competence». It is determined that the process of formation of leadership competencies in the institutions of professional prehigher education should take place during the entire period of study, as well as during educational work with students, it should be meaningful and systematic. The author of the article describes the main types of educational activities, which help to develop students' leadership competencies, including individual and organizational learning. It is argued that the use of traditional approaches to teaching cannot ensure the effective development of student leadership competencies, and therefore non-standard, innovative and creative teaching methods should be employed. Regarding the formation of leadership competencies in educational work with students, it was concluded that educational work is an effective and efficient tool for the development of students' personalities, leadership abilities, qualities and disclosure of their leadership potential. In view of this, the author claims that students should be actively involved in student self-government bodies, competitions, olympiads, volunteer organizations, clubs, as well as in various discussions and debates. After all, these types of activities are able to reveal the leadership potential of future professionals, develop their personal and leadership qualities, to form qualified leadership professionals who are able to change their society for the better.

Keywords: leader, leadership competence, institutions of professional prehigher education, future specialists.